

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA RUSYA'DA TÜRKOLOJİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Öğr. Gör. Renata AKTAŞ*

ÖZ

Eski çağlardan günümüze kadar çok sayıda Türk halkı, çağdaş Rusya topraklarında yaşadı ve yaşamaya da devam etmektedir. Türk dilleri, Rusya'daki en kalabalık dil grubunu temsil etmektedir. Rusya'da Türk dilleri üzerine yapılan ilk bilimsel çalışmalar, XVIII. yüzyılda ortaya çıkmaya başlasa da Türkler ve Ruslar arasındaki ilişkinin tarihi, çok eskilere dayanmaktadır. Başlangıçta Türk-Slav daha sonra da Türk-Rus kültürel bağları, IX. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Sovyet Türkolog N. Baskakov, Türk-Rus ilişkilerini beş tarihî döneme ayırmaktadır. İlk dönem, Kiev Rus zamanını kapsamaktadır. Slavlar ile Kıpçaklar, Avarlar, Hazarlar ve diğer Türk halkları arasındaki sosyal, siyasî ve kültürel ilişkilerin gelişimi bu dönemde meydana gelmiştir. İkinci dönem, Altın Orda dönemidir. Bu dönemde çok sayıda Türkçe kelimenin Rus diline girmesi ile ticari ilişkiler başladı. Bu dönemde giren Türkçe kelimelerin çoğu, iki halk arasındaki yakın ilişkilere işaret eden gündelik yaşamla ilişkilendirilir. Üçüncü dönem ise Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı boyunca Rus beylikleri ve ardından Rus İmparatorluğu ile olan ilişkilerin diplomatik bir karakter kazandığı dönemdir. Dördüncü dönemde XX. yüzyılda Türk-Rus dil ilişkileri, bu konudaki araştırmaların artmasıyla dört temel alanda incelenmeye başlanmıştır: 1) Eski Rus dilinde Türkçe kökenli kelimeler; 2) Çağdaş Rus edebi dilinde Türkçe kökenli kelimeler; 3) Rus lehçelerinde Türkçe kökenli kelimeler; 4) Diğer Slav dillerinde Türkçe kökenli kelimeler. Beşinci dönemde Rusya'da bugün Çağdaş Türkoloji hâlâ bu doğrultuda araştırmalarını sürdürmektedir. Ülkede akademik Türkçe eğitimi veren kurs, merkez ve araştırma enstitülerinin sayısı giderek artmaktadır. Türk dillerinin ve lehçelerinin fonetik sistemlerinin karşılaştırılması, sözlüklerin derlenmesi, Türk dillerinin tarihi gramerinin karşılaştırılması, Türk dillerinin morfolojisi vb. konular çağdaş Türk araştırmacılarının ana çalışma alanlarını oluşturmaktadır.

Bu makalede ilk olarak Türk-Rus ilişkilerinin tarih boyunca oluşumu ve gelişimi incelenmiş, sonrasında Rusya'daki Türkoloji çalışmalarının bu oluşumu nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca iki ülkedeki kültürel ve bilimsel ilişkilerin hangi dönemlerde birbirlerini nasıl etkilediklerine de yer verilmiştir. Son olarak da Rusya'da ilk Türkoloji kurumlarının ortaya çıkışı; Sankt-Petersburg, Moskova ve Kazan üniversitelerindeki Türk dili kürsülerinin kuruluş tarihleri ve ilk temel alanlarının sınıflandırılışı; Türkolojinin gelişimine katkıda bulunan Rus Türkologlarının isimleri ve bugünkü Rusya'da Türkolojinin gelişimi hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Rus ilişkileri, Rusya'da Türkoloji, Türkoloji'nin gelişimi, Rus Türkologlar

IN THE CONTEXT OF TURKISH-RUSSIAN RELATIONS HISTORICAL DEVELOPMENT OF TURKOLOGY IN RUSSIA

ABSTRACT

From ancient times to the present, a large number of Turkish people lived and continue to live in the territory of modern Russia. Turkic languages represent the most populous language group in Russia. The first scientific studies on Turkic languages in Russia, XVIII.

* Akdeniz Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Rus Dili Ve Edebiyatı Bölümü/Rus Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, renataaktas@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-7867-5054

Although it started to emerge in the XIX century, the history of the relationship between Turks and Russians dates back to very old times. Initially, Turkish-Slavic then Turkish-Russian cultural ties, IX. century to date. Soviet Turkologist N. Baskakov divides Turkish-Russian relations into five historical periods. The first period covers the time of Kievan Rus. The development of social, political, and cultural relations between Slavs and Kipchaks, Avars, Khazars, and other Turkic peoples took place in this period. The second period is the Golden Horde period. During this period, commercial relations began with the introduction of many Turkish words into the Russian language. The third period is when relations with the Russian principalities and then the Russian Empire gained a diplomatic character throughout the existence of the Ottoman Empire. In this way, a mutual interest in language, culture, and existence began to emerge in both countries. In the fourth period XX century, Turkish-Russian language relations began to be studied in four main areas with the increase in research on this subject: 1) Turkish-origin words in the old Russian language; 2) Words of Turkish origin in the contemporary Russian literary language; 3) Words of Turkish origin in Russian dialects; 4) Words of Turkic origin in other Slavic languages. Contemporary Turcology continues its research in this direction in Russia in the fifth period. The number of courses, centers, and research institutes that provide academic Turkish education in the country is increasing. Comparison of phonetic systems of Turkic languages and dialects, a compilation of dictionaries, comparison of the historical grammar of Turkic languages, the morphology of Turkic languages, etc. These subjects constitute the main fields of study of contemporary Turkish researchers.

In this article, firstly, the formation and development of Turkish-Russian relations throughout history were examined, and then it was tried to determine how Turcology studies in Russia affected this formation. In addition, the cultural and scientific relations between the two countries and how they affected each other are also included. Finally, the emergence of the first Turcology institutions in Russia; Establishment dates of Turkish language chairs in Saint Petersburg, Moscow, and Kazan universities and classification of the first basic areas; The names of Russian Turcologists who contributed to the development of Turcology and the development of Turcology in today's Russia are given.

Keywords: Turkish-Russian relations, Turkology in Russia, development of Turkology, Russian Turcologists

Giriş

Osmanlı ve Rus imparatorlukları arasındaki Rus-Türk diplomatik ilişkileri resmi olarak ilk 15. yüzyılda, Rusya'da Türkolojinin bir bilim olarak doğuşu ise resmî olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında başlamaktadır. Ancak Türkler ile Slavlar, daha sonra da Rus halkları arasındaki kültürel ilişkilerin çok daha erken başladığı tespit edilmektedir. Rus dil bilimcisi N. Baskakov, 1. yüzyıldan başlayarak Doğu Avrupa Slav topluluklarının bu topraklara yerleşen Türk boyları olan Hun, Sabir, Hazar ve Oğuz-Bulgarlarla, daha sonra Peçenek, Uz ve Kıpçaklarla sıkı komşuluk ilişkileri kurduklarını ifade etmektedir. Baskakov'a göre Türk-Rus tarihî ilişkileri, başlangıçtan günümüze kadar toplam beş dönemde ele alınmaktadır:

- 1) Kiev Knezliği Dönemi (Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcı),
- 2) Altın Orda Dönemi (1238-1598),
- 3) Osmanlı-Rus İlişkileri (1492 -1920),
- 4) Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB Dönemi (1920-1991),

5) Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu İlişkileri (1991-günümüze kadar) (Baskakov 1969:9).

M.S. 350-800 yılları arasında Doğu Avrupa'ya yapılan en büyük Kavimler Göçünün sonucunda Türk Halklarından önce Avarların, Hazarların ardından Peçenek ve Kıpçakların Slav halklarıyla kurduğu ilişkiler ilk dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Rus kroniklere göre 862 yılında kurulan Kiev Knezliği'nin başkenti Novgorod ve ilk lideri de Rürük'ti. Slavların; Kavimler Göçünün sonucunda Orta Asya'dan Batı'ya gelen Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar), Uzlar gibi Türk göçmen halklarıyla karşı karşıya gelmesi bu dönemin en önemli gelişmesidir. Bu olay, tarihte Türkler ve Rusların ilk etkili karşılaşma dönemi olarak kabul edilmektedir. Ruslar ve Türkler aynı toprakları ele geçirme uğrunda birbirleriyle mücadele ettikleri gibi zaman zaman dostane ilişkiler de kurmuşlardır.

“Bu dönemde güney bozkırlarına hâkim olan Peçenekler ile Rusların ilişkileri karmaşıktı. Kiev Ruslarının, Bizans ile ticaretlerini devam ettirmek için Peçeneklerin onayına ihtiyacı vardı ve bizzat onlarla ticaret yapmaları da yararlarına idi. Ruslar; Peçeneklerin hayvanlarından taşıma aracı, yiyecek ve giyecek kaynağı olarak faydalandılar. Öte yandan diğer bütün göçmenler gibi Peçenekler de buğday, lüks mallar ve köleler için düzenli bir şekilde Rus topraklarına akınlar düzenlediler.” (Hosking 2015:68,69) Bunun yanı sıra iki halk arasında farklı alanlarda da etkileşimler olmuştur. “Rus ordusunda paralı Peçenek askeri bulunduğu bir vakıa idi; bunlar Rusları da biraz kendilerine benzetip adamakıllı savaştı yapmışlardır.” (Tektaş 2007:333).

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca süren Kıpçak-Rus ilişkileri, tıpkı daha önce Peçeneklerle olduğu gibi ilk başlarda Kıpçakların saldırıları nedeniyle olumsuz olarak algılansa da son dönemlerde yapmış oldukları siyasi-ticari iş birliği ve birbirlerine yardım etmeleri neticesinde zamanla karmaşık bir hâl almıştır.

Kıpçak-Rus ilişkilerinin geliştiği dönemin en ilginç tarafı da tarihte ilk Türk-Rus evliliklerinin yapılmasıdır. “Bu dönemde Rus knezleri, Türk hanlarının kızlarıyla evlendiler. Bu hususu, o dönemdeki Türk-Rus münasebetlerindeki denge ile açıklamak mümkündür. Rus knezleri, Türk hanlarının kızlarıyla evlenerek bir taraftan hanların siyasi ve askeri desteğini elde etmeyi çalışmış, diğer taraftan o tarihlerde daha üstün olan Türk devlet ve boylarının soyu ile akrabalık kurmak istemişlerdir.” (Kemaoglu 2015:24).

Kiev Rusyası döneminde Rusçaya az sayıda Türkçe kökenli kelime girmiştir. Bunların içinde en çok incelenen ise içinde toplam 45 Türkçe kökenli sözcüğün bulunduğu 1180'li yıllarda özel olarak yetiştirilen manastır yazıcıları tarafından yazılan “İgor Alayı Destanı”dır. Bu destanda geçen ve hâlâ Çağdaş Rusçada kullanılan bu sözcükler şunlardır: телега (telega), жемчуг (jemçug), болван (bolvan), чёлка (çolka), боярин (boyarin), лошадь (loşad'), ватага (vataga)... Rus Türkolog N. Baskakov, “İgor Alayı Destanı'nda Türkçe Kelimeler”¹ adlı çalışmasıyla 11-12. yüzyıllarında Eski Rusçanın Doğu Avrupa'da bulunan Türk kabilelerinin dilleriyle etkileşimi üzerine önemli incelemelerde bulunmaktadır. Ayrıca Dmitriyev'in “İgor Alayı Destanı İncelemesinin

¹ Баскаков, Н. Тюркская лексика в «Слове о полку Игореве» (1985).

Önemli Sorunları”², D. Lihaçov’un “İgor Alayı Destanı ve Onun Zamanının Kültürü”³, V. Adrianova-Perets’in “İgor Alayı Destanı ve Onun Zamanının Kültürü”⁴, Yu. Lotman’ın “İgor Alayı Destanı ve 18-19.Yüzyılın Başlarında Edebi Geleneği”⁵ gibi bu konuda yapılan önemli çalışmalar da bulunmuştur.

Böylelikle erken dönemdeki Türk-Rus ilişkilerinin en etkilisinin Kıpçaklarla kurulan ilişkilerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu ilişkiler hakkında günümüze kadar ulaşan en eski Rus kaynağı yıllıklardır. Söz konusu eserlerde Kıpçaklar çoğunlukla olumsuz olarak nitelendirilse de metnin tamamı göz önünde bulundurulduğunda bir taraftan da Türkler ile aralarındaki ticari, kültürel ilişkilerin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Belirtilen kronolojiye göre Türk- Rus ilişkilerinin ikinci dönemi, Altın Ordu (Altın Orda) (11–14. yy.) dönemidir. Yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca Rus topraklarında Altın Ordu Devleti’nin hâkimiyeti hüküm sürmüştür. Bu dönem, Türk-Rus ilişkileri bakımından en etkili dönemlerden biri olmuştur. Rus araştırmacı V. Çukayeva’ya göre bugünkü Rusya, Kazakistan, Orta Asya, Kuzey Kafkasya, Sibirya gibi bölgelerin siyasi yapılanmalarını, o bölgelerde bulunan ülkelerin ve yaşayan Türk halklarının gelişimini anlayabilmemiz için Altın Ordu devletinin oluşum sürecini iyi anlamamız gerekmektedir (Çukayeva 2013:110). Ruslar bir taraftan Kıpçaklarla ittifak yaparak Moğollara karşı mücadele etmeye çalışmakta diğer taraftan da Rus topraklarını işgal eden, Rus şehirlerinin çoğunu ele geçirip daha sonra vergiye bağlayan Altın Ordu ya da Cuci Ulusu’na karşı savaşmaktadır.

1236 yılında Moğol İmparatoru Cengiz Han’ın torunu olan Batu Han tarafından kurulan Altın Ordu Devleti’nin nüfusu, değişik etnik kökenlerden oluşmaktadır. “Üçte biri Moğol, üçte ikisi Türk olmak üzere toplam 150.000 kişilik ordusu” bulunan bu topluluk, Rus kaynaklarında Tatarlar olarak adlandırılmaktadır. “Ulusal dillerin, özellikle de Bulgarcanın karşısında önce Cengiz Hanlığının kültür aracı Uygurca, sonra da Kıpçak Türkçesi yayılmaya başladı. Türkçe konuşan tüm Müslümanlar doğal bir süreçle Tatar (Tatarlar) adıyla anılmaya başladılar.” (Roux 2004:285). Böylelikle bu dönemden itibaren Ruslar, neredeyse tüm Türk halklarına “Tatar” demeye başlamıştır. Bu sebepten çağdaş Rus dilinin atasözlerinde “Türk” yerine “Tatar” ismi kullanılmaya başlanır. Rus kaynaklarında da Altın Ordu halkının tamamen karışık göçebe Türk kabilelerden oluşup İdil Tatarlarıyla hiçbir bağlantısının bulunmadığı vurgulanmaktadır. Rus araştırmacı G. Logunova’ya göre Altın Ordu nüfusu, Kıpçak ve bozkır bölgesinin diğer göçebe halkların torunlarından oluşturmaktaydı. Bu nedenle, “Moğol-Tatarlar” ile “Tatar-Moğollar” adı altında tamamen belirli bir halk değil, XIII. yüzyılda çoğunluğunu Moğolların oluşturduğu diğer göçebe halkların birleşmesinden oluşuyordu. Fethedilen topraklardan müfrezeler Moğol ordusuna katılıyorlardı (Logunova 2014:7). Zira Tatarların soyu, İdil Bulgarlardan ve Kıpçaklardan gelmektedir. Altın Ordu Devleti; yönetimde Moğollardan, diğer kısımlarda ise farklı kabilelerden oluşmaktadır.

² Дмитриев, Н. Важнейшие проблемы исследования в «Слове о полку Игореве» (1955).

³ Лихачёв, Д. «Слово о полку Игореве» и культура его времени (1985).

⁴ Адрианова-Перетц, В. «Слово о полку Игореве» и устная народная поэзия (1950).

⁵ Лотман, Ю. «Слово о полку Игореве» и литературная традиция 18-начала 19 века (1962).

1237-1238 yıllarında Batu Han'ın ordusu, çok sayıda Rus Knezliğini ele geçirir. 1248'den itibaren Rus Knezleri, Han'ın yanına gelip Altın Ordu Devleti'ne vergi toplaması için *yarlık*⁶ almaya başlar. "Ruslar, politik anlamda aşağılandılar ve kendilerinden daha güçlü bir otoriteye boyun eğmek mecburiyetinde kaldılar. Altın Ordu'nun bir parçası haline geldiler ve prensleri saraya kadar giderek sadakatlerini ifade etmek ve onların otoritesini simgeleyen yarlıklarını almak için Batu'nun veya daha sonraki dönemlerde oğlu Sartak'ın önünde yere kadar eğilmek zorunda kaldılar." (Hosking 2015:85). Ayrıca vergi toplama işlerinin ve resmi işlemlerin yürütülebilmesi için her Knez'in yanına bir *baskak*⁷ atanmıştır. Türk tarihçisi A. T. Özcan, "baskak" ve "daruga" unvanlarına değinen araştırmacıların tamamına göre bu kelimelerin Türkçe "bas" ve Moğolca "daru-" köklerinden türetildiğini ve "basmak, bastırmak veya baskı kurmak" manalarına geldiğini; bu unvanın Türkçenin hâkim olduğu bölgelerde "baskak", Moğolcanın hâkim olduğu bölgelerde ise "daruga" olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Altın Ordu'ya dâhil olan Rus bölgelerden *yasak*⁸, *harac*⁹, *tamga*¹⁰, *susun ve eluf*¹¹, *konak*¹², *kuluş - koltka*¹³ gibi farklı vergiler alınmaya başlanmıştır (Özcan 2017:375).

Altın Ordu, 13- 14. yüzyıllarda siyasî, iktisadî ve kültürel bakımından yalnız Deşt-i Kıpçak'ta (o zamanda Rusya) değil; tüm Türk dünyasının da en önemli mevkilerinden biri olmuştur. Altın Ordu Devleti; önce Timur'un saldırılarıyla daha sonra Kırım, Kazan, Astrahan, Sibiryâ hanlıklarına bölünmüş ve sonraları da oldukça zayıflatılmıştır. Bu durumdan yararlanan Moskova Knezliği, 1480'den itibaren bağımsız bir devlet hâline gelmiştir.

Ruslar şüphesiz bu dönem içerisinde birçok alanda Altın Ordu'nun etkisi altında kalıp kültürel, sosyal, askerî, siyasî, ekonomik, ticarî alanlardaki uygulamalarını benimsemişlerdir. Ayrıca Altın Ordu halkının tarım, hayvancılık, zanaat işleri ile uğraştıkları bilinmektedir. Böylelikle Rusya, kısa süre içinde çeşitli kışlık kürkleri, kılıç, kürek, kurutulmuş balık, keten, mısır, yulaf, bal gibi öz kaynak mamulleri satarak dış ticarete bir yükselişe geçmiştir. "Nitekim Altın Ordu kentlerinde yapılan arkeolojik kazılarda bu ülkelere ait sikkelerin ortaya çıkarılması, Altın Ordu Hanlığı'na bağlı toprakların zamanın dünya ticaretinde çok mühim bir coğrafya olduğunu işaret etmektedir." (Özcan 2017:432).

Kemaloğlu, çok sayıda Rus asilzade knezin soyunda Türk kanı olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde çok sayıda Altın Ordu hanı, Hristiyanlığı kabul edip isimlerini değiştirmiştir. Örneğin, "Ordalı Çetin Mirza soyundan geldiği iddia edilen Boris Godunov da Rus hükümdarları arasında yer almaktadır. Çet Mirza, 1330 yılında İvan Kalita'nın hizmetine girmiş ve vaftiz olduktan sonra Zahar adını almıştı." (Kemaloğlu 2015: 47).

⁶Yarlık – Rusya'da Altın Ordu Han'ın yazılı emir.

⁷Baskak- Tahsildar.

⁸Yasak – Ekim Devri'ne kadar var olan vergi türü. "İdil, Sibiryâ ve Kuzey bölgelerde yaşayan halklarından genelde kürk bazen de büyük veya küçükbaş hayvanlar olarak alınmaktaydı.

⁹Harac – Toprak vergisi.

¹⁰Tamga – Ticari vergi.

¹¹Susun ve eluf –Altın Ordu'da başbuğların yeme ve içme vergisi.

¹²Konak – Konuk vergisi.

¹³Kuluş - Koltka- Olağanüstü hal vergisi.

Soyadları Türkçe kökenli olan Rus ailelerin büyük kısmının ataları, yani soy kurucuları, Altın Orduluydu (14. yy. sonu – 15. yy.). (Baskakov 1969:10).

Bu dönemde tıpkı daha önceki dönemde olduğu gibi iki halkın siyasi olarak daha güçlü olmak amacıyla Türk-Rus evlilikleri yaptıkları görülmektedir. Örneğin, yukarıda bahsettiğimiz Hristiyanlığı kabul etmiş Zahar'ın torununun torunu III. Vasiliy'nin birinci eşi Solomanie Saburovna'dur (Sabur, Arapça kökenli "sabır" sözcüğünden türemiştir.) (Zimin 1994:36).

Son Moskova Knezi ve ilk Rus Çarı IV. İvan'ın (Korkunç İvan) kökeninin Altın Ordu Tatarlarından geldiği bilinmektedir. Annesi Yelena Glinskaya, Altın Ordu Mamay Han'ın oğlu Mansur Kiyata'nın torunudur. Ayrıca ilk Rus İmparator Büyük Petro'nun annesi Natalya Narişkina, Tatar Abatur Mirza soyundan gelmektedir. Böylece çok sayıda Altın Ordu kökenli aristokratın Rus tahtına kadar çıktığı görülmektedir (Kemaoglu 2015:48).

Rus halkı, özellikle 13-18. yy. Altın Ordu döneminde Türkçe kökenli kelimeleri sıkça kullanmış ve dilinin bünyesine bu kelimeleri almıştır. Bu döneme ait olan Rus edebi eserlerinde genelde Moğol İstilas ve Altın Ordu ile münasebetler ağırlıktadır. "Batu'nun Ryazan'ı Yıkması Hakkında Hikaye" ("Повесть о разорении Рязани Батыем"), "Hayirsever ve Büyük Knez Aleksandr'ın Hayatı ve Cesareti Hakkında Hikaye" ("Повесть о жизни и о храбрости Благоверного и Великого Князя Александра"), "Zadonşina" ("Задонщина"), "Toktamış İstilas Hakkında Hikaye" ("Повесть о нашествии Токтамыша"), "Aksak Timur Hakkında Hikaye" ("Повесть о Темир-Аксаке") gibi günümüze ulaşan birkaç hikaye, o zamanın olaylarına ilişkin Rusların Türklere karşı olan fikirlerini yansıtmaktadır. Bu dönemde Rusçaya: ярлык (yarlık), кочевать (göç etmek), деньги (para), копейка (kuruş), таможня (gümrük), кафтан (kaftan), кирпич (kerpiç), серьга (küpe), алмаз (elmas), изумруд (zümrüt), барсук (porsuk), колпак (kalpak), алый (al rengi), стакан (bardak), тюрьма (hapishane) gibi sözcükler girmiştir. Gördüğümüz gibi Türkçeden Rusçaya Türklerin yaşamı, giyimleri ve süs eşyalarıyla ilgili kelimelerin yanı sıra ticarî ve sosyal alanlarda kullandıkları kelimeler de girmiştir. Polonyalı tarihçi Kazimir Valişevskiy, "Altın Orda'nın Rusya'nın kültürel gelişimini engellemediğini, hatta tam tersine Rus medeniyetine katkıda bulunduğunu ileri sürerken baştan sona kadar Tatar kıyafetine bürünen XVI. yüzyıl Rus erkeğini örnek olarak göstermektedir." (Valişevskiy 1993:90).

Sonuç olarak yaklaşık iki buçuk asır boyunca Altın Ordu Devleti ile Rus halkı arasında yaşanan farklı ilişkiler, her iki devlet üzerinde de büyük izler bırakmıştır. Bu yıllarda Rus siyasi kültürünün temelleri atılarak Rus knezleri birleştirilip önce Moskova, daha sonra Rus İmparatorluğu kurulmuştur. 15. yüzyılın ortasında Orda dağılmaya başladığında ise başka bir Müslüman devlet olan Osmanlı Devleti sahaya çıkmıştır.

Osmanlı-Rus ilişkileri, 1492 yılında başlayıp 1922 yılına kadar, yani bir tarafta Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer tarafta Sovyet Birliği'nin kurulmasına kadar sürmüştür. Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüdüğü hem de Rus İmparatorluğu'nun topraklarının genişlediği bu dönemi, Türk-Rus ilişkileri tarihinde en uzun ve karmaşık dönem olarak adlandırabiliriz. Türk tarihçi İnalçık, "1492-1512 döneminin Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dostluk ve dayanışma dönemi olarak incelenmesi" (İnalçık 1999:25)

gerektiğini düşünmektedir. Bu dönemde iki ülke arasındaki ticarî ve kültürel ilişkilerin gelişmesinin ilk deneyimleri yaşanmıştır. Ruslar, Altın Orda hâkimiyetinden kurtulsalar da “Altın Ordu’nun mirasçıları olup, Müslüman toplumlara sahip, artan bir biçimde yerleşik yaşam tarzını benimseyen fakat hâlâ göçer atlarının vurucu gücünü barındıran, bazı açılardan Litvanya, Polonya Katolik Krallığı gibi devletlerden çok daha tehlikeli olan Kırım Hanlığı, Nogay Hanlığı, Sibiryaya, Kazan ve Astrahan Hanlıkları vardı.” (Hosking 2015:157). Fakat “Kazan’ın 1552’de Ruslar tarafından ele geçirilmesi, yalnızca Rus ve Türk tarihi açısından değil bütün Avrasya bölgesi tarihi açısından 16. yüzyılın en önemli olayıydı. Özellikle Kazan ve Astrahan Hanlıklarının ele geçirilmesiyle ve İdil’in Volga’ya dönüşmesiyle Avrasya coğrafyası hâkimiyeti için verilen Türk-Rus mücadelesinde denge, Rusların lehine değişmeye başladı. Altın Orda hanları ve sonradan oluşan hanlıklar, Ruslara karşı ne kadar müsamahalı davranmışlarsa da, Ruslar aynı derece olumsuz yönde politikalar hayata geçirdiler. Bu dönemden itibaren Rusya Türkleri arasında Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma, siyasi baskı ve sürgün dönemi başladı. Rusların siyaseti ve yaklaşımı, bundan önceki dönemin Türk hâkimiyetinden adeta `öç almışçasına` idi.” (Kemaoglu 2015:64). IV. İvan’ın dönemi, Moskova Devleti için hem şiddetin ve oprıçnina¹⁴ gibi kurumların hem de merkezî gücün, devletin güçlenmesi ve bölgesel büyümenin dönemi olarak adlandırılmıştır. Sadece Moskova Knezliği için değil, aynı zamanda Türk-Rus ilişkileri açısından da zor bir dönemdir. Zira 1552 yılında Ruslar, Kazan’ı ele geçirmişlerdir. “Kazan’ın düşüşü, arz ettiği önem açısından İstanbul’un fethiyle karşılaştırılmaktadır.” (Kemaoglu 2015:64). Kazan’ın işgali, şüphesiz, Ruslar için “bir dönüm noktasıydı”. Rus Devleti ilk defa uyrukları Türk olan Müslümanlara galip gelir. Türk topraklarına büyük oranda göç başlamış durumdadır. “İvan, Kazan üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak için şehirdeki Müslüman halkın çoğunu göçe zorladı; yerlerine Rus tüccarları ve zanaatkarlarını getirdi. Müteakip yıllarda, hoşnutsuz Tatarların tekrar eden fakat her defasında acımasızca bastırıldığı isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı.” (Hosking 2015:170). Kısa bir süre sonra Moskova, Astrahan Hanlığı’nın düşüşüyle (1556) tüm İdil kıyılarını hâkimiyetine almıştır.

Bu dönemde gerek ticarî gerekse dinî veya siyasî nedenlerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu topraklarına gidip gelen ziyaretçiler, büyük olasılıkla ülkenin coğrafî özelliklerini, siyasî ayrıntılarını ve dinî durumlarını paylaşmaktaydı. Bu zamana kadar Rusların Türkler hakkındaki izlenimleri; tamamen İstanbul’dan gelen tüccarların, seyyahların ve elçilerin yazdığı not ve mektuplardan oluşmaktadır. Tıpkı Mihail Munehin, Vasiliy Poznyakov, Trifon Korobeynikov, Fyodor Kotov, Vasiliy Gagara, Arseniy Suhanov gibi Rus seyyah ve tüccarların seyahatten döndükten sonra yazmış oldukları önemli eserler gibi: V. Gagara “O pohojdenii Vasiliya prozvišem Gagara, kako hodil v İerusalim i Tsargrad”, T. Korobeynikov “Puteşestviye molodogo kuptsa Trifona Korobeynikova s tovarişami v İyerusalim, Yegipet i Sinayskoy Gore”, F. Kotov “Hojdeniye kuptsa Fyodora Kotova v Persiyu” vb.

¹⁴Oprıçnina- Rusya’da 1565-1572 Korkunç İvan Dönemi’nde kurulmuş çarlığa bağlı gizli polis teşkilatıdır. Görevleri Çar’a muhalif Rus aristokratlarının mallarını müsadere etmektir. Siyah üniformalı, bellerinde bir köpek kafası ve bir süpürge taşıyan Oprıçniler uzun yıllar Rus ahalisini dehşet içinde tuttular.

Rusçaya, bu dönemde çok fazla Türkçe sözcüğün girmesinin başka nedenleri de vardır. Bunlardan birincisi, Rus seyyah ve tüccarların yolculukları sırasında yazmış oldukları not ve gözlemlerde çok sayıda Türkçe kökenli sözcük kullanmasıdır. İkincisi, “Eski Kazan ve Astrahan hanlıklarının asimilasyonu, Moskova’ya ilk kolonyal tecrübesini kazandırdı. Rus tüccarları, din adamları, Kossaklar ve köylüler; yeni fethedilen yerlere yerleşmeye, oralara güçlü bir Rus varlığı oluşturmaya, tüm Volga havzasının fethiyle gelen yeni ekonomik fırsatlardan yararlanmaya ve yeni sınır bölgesinde kaleler inşa etmeye teşvik edildiler.” (Hosking 2015:201). Rus halkının Türk topraklarına yerleşme politikası hem o bölgedeki Türk halkının büyük oranda asimilasyona uğramasına hem de Rusça ve Tatar Türkçesinin karşılıklı etkileşimine sebep oldu. Bu dönemde Rusçaya giren Türkçe kökenli sözcüklerin çoğunun tarım, yemek ve yaşam gibi alanlara ait olduğunu görmekteyiz : баклажан (patlıcan), чемодан (valiz), штаны (pantolon), тулуп (kürk), башка (baş), изъян (kusur), фата (duvak), карандаш (kalem), башмак (ayakkabı), колпак (şarık, karak), чулок (ince çorap), кушак (kuşak), папаха (papak), шаровары (şalvar), бирюза (turkuaz taşı), яшма (jasper taşı), барс (pars), ишак (eşek), саранча (çekirge), беркут (altın kartal), сазан (sazan), кабан (yaban domuz), сурок (dağ sıçanı), лапша (erişte), изюм (üzüm), шашлык (şiş kebabı), плов (pilav), алыча (alıç), бергамот (bergamot), вишня (vişne), инжир (incir), камыш (kamış), кизил (kızılcık), кишмиш (kişmiş), курага (kuru kayısı), саксаул (saksaul), хурма (hurma) ... Rus araştırmacı G.Karimullina'nın “XVIII – XX. уу. Rus Lingvografide Türk Dil Unsurları” adlı tezinde bu dönemde Rusçaya 800’ den fazla Türkçe kökenli kelimenin geçtiğini belirtmiştir (Karimullina 2007:9).

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı-Rus ilişkileri ağırlıklı olarak “ticaret ve savaş etrafında döndü” ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan yeni dönem, farklı bir hâl almıştır. 1672 yılında Büyük Petro’nun tahta çıkmasıyla Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Zira I. Petro’nun ülkesinde yapmış olduğu radikal reformların neticesinde, Rusya’da büyük değişimler meydana gelmiştir.

18. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerini yorumlayan Türk tarihçi İ. Ortaylı’nın deyişiyle “18. yüzyıldan itibaren Rusya tarihi, Türkiyesiz; Türkiye tarihi, Rusyasız düşünülemez.” (Ortaylı 1999:126). 1701 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun başkentinde ilk Rus elçiliği açılmıştır. Rusya’nın ilk elçisi olan P. Tolstoy’un yazmış olduğu raporlar ve mektuplar, bu iki ülkenin ilişkilerini değerlendirmek açısından son derecede önemlidir. Moskova’dan ayrılmadan önce I. Petro ile görüşen Tolstoy, ondan Osmanlı Devleti’nde görev aldığı süreçte askerî, siyasî ve sosyal ilişkiler bağlamında yerine getirilmesi gereken bazı talimatlar almıştır. Böylelikle, Tolstoy’un “Türk Halkının Durumu” adlı ilk eseri, İstanbul’a geldikten bir yıl sonra yazılmıştır. İstanbul’da on iki yıl kalan Tolstoy, düzenli olarak ülkenin durumu ve Türk halkı hakkında geniş bilgi vermektedir. Türk halkını ağırlıklı olarak olumsuz bir şekilde tasvir eden elçi Tolstoy, “Türk halkı inatçıdır.”, “Türk halkı savaşa meyillidir.”, “Türk halkı nankördür.” gibi tasvirlerde bulunmakla beraber Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet sisteminin nasıl çalıştığı ve saraydaki vazifeli insanlar hakkında da bilgi aktarmıştır. “Rus elçileri, Moskova’dan Konstantinopol’e on yedinci yüzyıl boyunca gittikçe artan meşakkatli ve zaman zaman da tehlikeli olan bu yolculuğa katıldılar. Genellikle Azak’a inip oradan bir Türk gemisiyle deniz yolundan bazen de Kırım veya Prenslükler üzerinden geliyorlardı ...

Bunlar belli gayeler için gönderiliyor ve sadece kısa bir süre kalıyorlardı.” (Sumner 2016:69).

“Rusya-Türkiye ilişkilerini belirleyen ortak imaj, özellikle 18- 19. yüzyıllarda yapılan şiddetin yoğun olduğu savaşlar neticesinde oluşmuştur. Böylece, maalesef, daha eski zamanlarda barışçıl olan bu ilişkiler, tarihçiler tarafından çatışma kesafetli olarak tanımlanmaya başlanmıştır.” (Ostaçuk 1999: 99). 1686-1700 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı, “Rusya ile yapılan ilk büyük savaş” olmuştur. 1710- 1711 tarihlerinde Prut Seferi, 1735-1739 yılları arasında Osmanlı-Rus- Avusturya Savaşı, Azak Kalesi'nin alınması, 1768 - 1774 yılları arasında Osmanlı - Rus Savaşı, Rusya'nın Karadeniz'e açılması, 1787 - 1792 tarihlerinde Türk - Rus Savaşı'nın olması gibi siyasî olaylar da meydana gelir. Bunların yanı sıra İstanbul'da ilk defa Rus elçiliğinin açılması, ilk defa Türkçe eğitimi için Rusya'dan İstanbul'a 13-14 yaşlarında çocukların gönderilmesi, 1777 yılında Moskova Üniversitesi'nde Türk dili derslerinin verilmesi ve Doğu ülkeleriyle yapılan devlet yazışmalarında Tatar Türkçesinin kullanılması, kültürel ilişkilerin geliştiğinin göstergesidir (Komandorova 2009:254).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kültürel hayat açısından iki ülkede de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Rusya'da “Altın Çağ” olarak adlandırılan dönem başlar. Özellikle o zamanın başkenti olan Sankt-Petersburg'ta yeni mimari yapıların inşa edilmesi; 1725 yılında Bilim Akademisi'nin, 1755 yılında Rusya'da ilk olan Moskova Üniversitesi'nin, 1758 yılında ise Güzel Sanatlar Akademisi'nin kurulması ise son derece önemli adımlardır. Bu dönemden itibaren seyyah, elçi ve tüccarların dışında çok sayıda Rus sanatçının- ressam, yazar, şair, besteci- sık sık yurt dışına seyahat etme imkânının doğması, yeni eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu dönemde Ruslar, Batılılaşma sürecine girer. Bu modernleşme sürecinde önce Alman, daha sonra Fransız egemenliği vardır. Dolayısıyla Rusların Almanca ve Fransızcaya ilgisi artar.

Diğer taraftan Osmanlı ve Rusya imparatorlukları arasındaki savaşlardan dolayı Rusların Türklere karşı ilgisi artar. 1720'de I. Petro, Dış İlişkiler Kurumu bünyesinde "Türk ve Diğer Doğu Dillerini Araştırma, Geziler" yönergesini yayınlar. 1802'de ise Rusya İmparatorluğu'nun Dış İşleri Bakanlığı kurulduktan hemen sonra bakanlığın bünyesinde Asya Departmanı kurulur. Departman üyeleri, beş yıl eğitim görüp daha sonra esas olarak bilimsel faaliyetlerde bulunmaktadır. Bir kısmı Orta Asya ve Kafkasya'ya diğer kısmı ise Orta Doğu'ya yönelik çalışmalar yapar. Ortadoğu dillerine hâkim olanlar, arşivdeki el yazmalarının tercümelerini yapmaya başlar. Bu el yazması çalışmalar arasında 1823 ve 1825 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Albay F. F. Berg¹⁵ başkanlığındaki askerî misyon başkanının raporu bulunmaktadır ve bu raporda Osmanlı İmparatorluğu hakkında ilginç bilgiler de yer almaktadır. Dolayısıyla, Rusya'da Türkoloji araştırmalarının 18. yüzyılın ilk yıllardan itibaren resmî olarak başladığını söylemek mümkündür. 1755'te kurulan ve ilk Rus üniversitesi olan Moskova Devlet Üniversitesinin Doğu Dilleri Bölümü'nde önce İncil İbranicesi ve Tatar Türkçesinin öğretimine başlanılmıştır.

¹⁵ A. Berg (1794-1874) - Rus askeri ve devlet adamı, diplomat, coğrafyacı, topograf. Napolyon (1812-1814), Türklere (1828-1829) ve Polonyalı isyancılar (1830) ile savaşlarda yer almıştı. Türkiye'nin askerî istatistik raporunun yazarıdır. 1823 ve 1825'te iki araştırma gezisi yapmış ve ardından çok değerli bilimsel materyaller hazırlamıştı. 1826-1828 tarihlerinde İstanbul'da Rus Konsolosluğu'nda görev yapmıştı.

19. yüzyılda Rusların Doğu dillerine ve kültürlerine karşı ilgisi artar. “Osmanlı Devleti ve özellikle de İstanbul, yalnızca Rus diplomat, asker ve seyyahların değil; bilim adamı, ressam, yazar ve şairlerin de dikkatini çekti. Ressam ve yazarlar, nispeten bağımsız hareket edip Osmanlı, İstanbul ve Türkler hakkındaki görüşlerini eserlerine aktarıyorlardı.” (Kemaoglu 2015:149). A. Puşkin, A. Griboyedov, M. Lermontov, N. Gogol, I. Turgenev, F. Tütçev, F. Dostoyevski, L. Tolstoy gibi Rus yazar ve şairler; Türkler, İstanbul, Türkiye konulu eserler kaleme alırlar. K. Brüllov, V. Davidov, İ. Ayvazovskiy vs. gibi Rus ressamları da Osmanlı’yı, özellikle de İstanbul’u eserlerine aktarırlar. 1895 yılında İstanbul’da Rus Arkeoloji Enstitüsü’nün açılması, “Bizans coğrafyası, topografyası, tarihi, arkeolojisi, mimarisi, nümizmatığı vs. ile ilgili olsa da gerek Uspenskiy gerekse Rusya’nın İstanbul Büyükelçi Aleksandr Nelidov, bu enstitünün Rusya’nın dış politikadaki sorunlarını çözme sürecinde önemli bir araç olduğu düşüncesindeydiler.” (Komandorova 2009:264) görüşünü desteklemektedir. Ayrıca Rus Doğu Bilimi Bölümü’nün oluşması, öncelikle Sankt-Petersburg ve Kazan daha sonra da Moskova üniversitelerinde W. Radlof, A. Kazembek, O. Senkovskiy, İ. Berezin, P. Melioranskiy gibi pek çok dil bilimci sayesinde Türkoloji bölümünün kurulması, bu etkilerin sonucunda meydana gelir. 19. yüzyılda Rusya’daki Doğu araştırmaları, Batı Avrupa’dan daha da fazla başarı sağlamıştır (Bartold 1925:232).

Rusya’da Türkolojinin gelişmesinde 1804 yılında kurulan Kazan Üniversitesinin Şarkiyat Fakültesi, özel bir yere sahiptir. 1828 yılında da Kazan Üniversitesi’nde A. Kazem-Bek başkanlığında Türk-Tatar Dili Anabilim Dalı açılmıştır. Ayrıca 1804’te Moskova Devlet Üniversitesinin Doğu Dilleri Kürsüsü (Arapça, Farsça, İbranice, Süryanice) kurulmuştur. Zamanla Doğu Dilleri Fakültesi açılmış ve çok sayıda Doğu dilleri (Türk, Tatar, Moğol, Çin, Mançu, Kazak, Sanskrit, Ermeni dilleri) burada okutulmaya başlanmıştır. Bu süreçte İ. Halfin, A. Kazembek, F. Erdman, İ. Berezin, M. Fren, F. Bobrovnikov, V. Grigoryev, F. Muhlinskiy, M. G. Mahmudov, S. Buliç, A. Boduen de Kurtene vb. Türkologlar görev almıştır (Rami 2016: 67) Kazan Üniversitesinde özellikle Türk dili, tarihi, coğrafyası, etnografyası, halk bilimi, nümizmatığı gibi alanlarda yapılan çalışmalar, son derece önem arz etmektedir. Genel itibarıyla Kazan’da dil bilimcilerinin yöntemleri farklı olsa da amaçları; dillerdeki alıntı kelimelerin nedenlerini, dönemlerini, şartlarını ve anlamlarını belirlemektir.

1855 yılında Petersburg Üniversitesi bünyesinde Doğu Dilleri Fakültesi’nin açılmasıyla önce Moğol dilinin, daha sonra Türk dillerinin (Azerbaycan Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi) üzerine yapılan incelemeler oldukça artmıştır. Yazar, eleştirmen, editör ve çok sayıda dil bilen Türkolog O. Senkovskiy, Petersburg Üniversitesinde Türkçe dersleri vermiştir (Rami 2016:91).

Petersburg Üniversitesinde Kazak Türkçesi dersleri veren Rus Türkologlardan P. Melioranskiy, 1902 yılında “İgor’un Alayı Destanı Dilindeki Türk Unsurları” adlı makalesinde “болван (ahmak, görgüsüz), боярин (boyar), бусый (boz rengi), быля (bilinen), жемчуг (inci), коран (kağan), кощей (zaif ve kötü karakterli mitolojik kahraman), ортма (örtü), салтан (sultan), япончица (yağmurluk) vs.” sözcüklerin Türkçe kökenli olduğunu çalışmalarıyla tespit etmiştir.

Rusya'daki en önemli Türkoloji çalışması, 1889 yılında Moğolistan'ın başkenti Ulan-Batur'dan 400 km uzaklıktaki Orhun nehrinin kıyılarında bulunan ve II. Doğu Türk Kağanlığı'ndan kalan yazıtların Rus kâşif, arkeolog ve Türkolog N. Yadrintsev tarafından bulunmasıdır. Özellikle W. Radloff, S. Y. Malov ve H. N. Orkun'un bu konudaki çalışmaları, yadsınamaz.

Hem Rus hem de Osmanlı imparatorluklarının son yıllarında artan ayaklanmalar, Rus İmparatorluğu'nun sonunu getirir. 1917 yılında Rus Devrimi ile Rus İmparatorluğu sona erer, Osmanlı İmparatorluğu'nun saltanatı ise resmî olarak 1922 yılında kaldırılır. Böylelikle, "... Osmanlı'yı bu doğrultuya sürükleyen etkenlerin başında, son 200 yıl boyunca Rusya ile yaptığı savaşlardaki yenilgilerin rolü büyük olmuştur... 1879 - 1919 sürecinde, Osmanlı - Çarlık ilişkileri savaş içerisinde noktalanmış ancak savaştan çekilen Rusya'nın yeni yöneticileri ile Brest-Litovsk gibi barışçı bir platformda yeni bir perde açılmışsa da 1918 Mondros Ateşkesi'nden sonra ortada fiilen Osmanlı Devleti diye bir şey kalmadığından, ilişkilerin yürütülmesini Moskova'da Lenin, Anadolu'da Mustafa Kemal devralmıştı." (Kurat 1999:145).

Türk-Rus ilişkilerinin bir sonraki dönemi, dünyanın en güçlü iki imparatorluğunun yerine kurulan, yepyeni iki ülke olan Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki dönemdir. Türk-Rus ilişkileri tarihi açısından önemli olan bu dönem, 1917'den 1991'e kadar sürmüştür. Türk-Rus ilişkilerinin zaman açısından en kısa dönemlerinden biri olmasına rağmen "güney komşusu ve güvenilir ortak" olarak nitelendirilmiş ve pek çok alanda da "dostluk" oluşturdukları için yoğun bir dönem olmuştur.

1917'de Bolşevik İhtilali ile yıkılan Rus Çarlığı, Sovyetler Birliği olarak dünyanın en büyük ülkelerden biri hâline gelir. "Rusya'da Bolşeviklerin kesin zafer kazanmasıyla Pyotr Vrangel'in komutanlığındaki Beyaz Ordu, Kasım 1920'de İstanbul'a ulaştı. Gemilerdeki mülteci sayısı, 150.000 civarındaydı." (Kemaoglu 2015:175). Daha sonra kimileri İstanbul'da kalır kimileri ise İstanbul üzerinden Avrupa'nın farklı ülkelerine göç eder. İstanbul'da kalan Rusların bazıları Beyoğlu'na yerleşir, bazıları ise ağırlıklı olarak Gelibolu'daki kamplara gönderilir. Hayatlarını devam ettirebilmek için vasıfsız işçi olarak çalışırlar, hâlbuki bunların çoğu entelektüel ve soylu ailelerden gelen aydın kişilerdir. Rusya'daki gazetelerde Türklerin Ruslara karşı kötü davrandığı hakkında çıkan haberler ise asılsızdır. Tam aksine "İstanbul'a gelişlerinde Türk halkı tarafından da iyi karşılanmışlardır. Bu durum asırlarca Türkleri düşman olarak görmüş Rusları şaşırtmış ve onlara karşı minnet duyguları beslemelerine yol açmıştır. İstanbul'a gelen Vladikafkas eski Belediye Başkanı Cirevlinikof bu konuda şunları söylemiştir: 'Asırlardan beri Türkiye hakkında eylediğimiz yalnızca saçmalıklarla hezeyandan ibaret düşmanlık yaratan fikir ve nedenleri meydana getirmiş olan halatı imha etmek çarelerini vatana döndüğümüz zaman bulmaya çalışmanın en mukaddes görevimiz olduğunu anlıyoruz. (...) Birçok mülteci minnettar hislerinin Osmanlı matbuatı tarafından neşredilmesini rica ediyorlar.' (İkdam, 9 Aralık 1920)." (Karaoğan 2011:147).

Diğer taraftan yeni oluşan SSCB diplomasisinin ilk adımlarından biri, Türkiye ile olan ilişkileri geliştirmek olmuştur. "M. Kemal'in V. Lenin'e yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli mektup, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında resmi ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu mektupta; diplomatik ilişkilerin tesisi teklif edilmiş, Rusya'dan Türkiye'ye yürüttüğü bağımsızlık savaşında yardım etmesi istenmiştir." (Kolesnikov

2010:27). Bu iş birliği sonucunda yapılan ilk antlaşmaları ile Sovyetler, Türkiye'ye "mali ve askeri destekte bulunmuştur". Rus tarihçisi B. Potskhveriya'ya göre, "Sovyet yönetimi Türkiye'yi, İttifak askeri gemilerinin Boğazlardan geçişine karşı çıkması nedeniyle de desteklemiş ve yine Rusya, İtilaf devletlerince Karadeniz kıyılarının kuşatma altında tutulması ve yine bu ülke askeri gemilerince Anadolu kıyılarının bombalanmasını protesto etmiştir. Resmi bildiri ve notalarında Moskova, Türk halkının bağımsızlık savaşındaki haklılığını savunmuş ve Sevr Antlaşması'na karşı çıkmıştır." (Potskhveriya 1999:190). Bu sebepten 16 Mart 1921 yılında Türkiye ve Rusya arasında "Barış ve Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır. Her iki ülke için de büyük bir önem taşıyan bu antlaşmada Rusya, daha önce Rus ve Osmanlı imparatorlukları arasında imzalanmış tüm anlaşmaların geçersiz olduğunu belirtmiştir.

20. yüzyılın ilk yıllarında dünyanın tüm gelişmiş ülkelerinde görülen hayata farklı bakış açıları ve yeni arayışlar sayesinde sanatın neredeyse her dalında yeni akımlar, yeni sanat dalları meydana gelmiştir. Hızla gelişen yeni sinema sektörü, 1920-1930'lu yıllarda Türk - Sovyet kültürel ilişkilerinin de artmasına sebep olur. Bununla birlikte Türk ve Rus tiyatro sanatçılarının etkileşimi de başlar. "1935 yılında mayıs ayında Rusya'nın en büyük tiyatrolarından Bolşoy Tiyatrosu'nun Türkiye'deki ilk turnesi, iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri de güçlendirmiştir." (Kolesnikov 2010:86). Bu olaya Türkiye basınında büyük bir yer verilmiştir. Türkiye'de Ulus gazetesinin ilk sayfasında bir ay boyunca "Dost ülke olan Sovyet Rusya'daki sanatçılar, Türkiye'ye geldiler.", "Sovyet Artistleri", "Türk-Sovyet Dostluğunun Yeni Bir Gösterisi" gibi manşetlere yer verilmiştir. Türk-Rus tiyatro etkileşiminde Türk yönetmen Muhsin Ertuğrul, önemli bir role sahiptir. Muhsin Ertuğrul, Rusya'da iki yıl kaldıktan sonra Sovyet tiyatrosunun kurucuları olan K. Stanislavski, V. Meyerhold, E. Vahtangov, Sovyet Sinema Yönetmeni S. Ayzenshtayn gibi insanlarla tanışır; daha sonraki dönemlerde M. Gorkiy, A. Çehov, L. Tolstoy'un eserlerini sahneye uyarlar (İnanır 2020:6). O tarihten sonra bugüne kadar pek çok Rus klasik oyunu sahnelenir. Spor alanında da iki ülke arasındaki iş birliği gelişir. Türk - Rus sporcuların ilk karşılaşması, futbol sahasında gerçekleşir.

"Sovyetler Birliği'nin içerisinde Türk toplulukların olması, Türkçe-Rusça ilişkisinde çok önemli ve etkin bir faktör olmuştur." (Karaağaç 2004:17). Yeni kurulmuş SSCB'nin içerisinde Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan gibi Türk Cumhuriyetlerinin; Tataristan, Dağıstan, Başkurtistan gibi özerk cumhuriyetlerin bulunması, Rus ve Türk halkların birbirleriyle yakın temasını iyice artırmıştır. Türk dil bilimci M. Öner'e göre, "Türkolojinin de yükseldiği çağ, aynı zamanda bu Türk millî kimliğinin de geliştiği XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarına denk gelmektedir." (Öner 2014:19). SSCB'de Ekim Devrimi'nden sonra, 1920'li yıllarda, Türkoloji, bir devlet politikasının parçası haline gelmiş; ülkenin neredeyse tüm cumhuriyetlerinde Türkoloji enstitüleri, kurumları, merkezleri; üniversitelerde Türkoloji bölümleri açılmıştır. 1926 yılında Bakü'de düzenlenen I. Uluslararası Türkoloji Kurultayı'nda önemli kararlar alınmıştır. Kurultayda tartışılan konular, şu başlıklar altında toplanabilir: "1. Alfabe sorunu. 2. Yazım sorunu. 3. Terim sorunları. 4. Öğretim yöntemleri. 5. Akraba ve komşu dillerin karşılıklı ilişkileri. 6. Edebi dil ve ortak edebi dil sorunu. 7. Kök dil teorisi ve Türk dilinin tarihi sorunları." (Buran 2009:438). Rus Türkolog A. Samoyloviç'in inisiyatifi ile düzenlenen bu kurultay; "Tarih, Etnografya, Dillerin Akrabalığı, Türk Dilleri, İmlâ

(Orfografi), Terminoloji, Alfabe, Edebiyat Dili, Derslerin Metodu, Memleket Tanıtımı, Edebiyat Tarihi ve Kültürel Kazanım” gibi toplam on iki oturum olarak düzenlenmiştir. Kongreye; Türkiye, Azerbaycan, Almanya ve Sovyet Rusya’dan çok sayıda önemli dil bilimci, siyasetçi, eğitimci ve yazar katılmıştır. Kongrenin en tartışmalı oturumu, “alfabe oturumu” olmuştur. Sovyetler Birliği’ndeki Türklerin kullandıkları Arap alfabesinin kaldırılması; yerine Kiril alfabesinin mi, Latin alfabesinin mi, yoksa bütün Rusya’daki Türk toplulukları için ortak bir alfabenin mi veya ayrı bir alfabenin mi uygun olacağı, çok tartışılmıştır. Bu konu ile ilgili çalışmalar, 1939 yılına kadar devam etmiştir. Önce Latin alfabesi kabul edilmiş fakat sonra tüm Sovyet Cumhuriyetleri’nde Rus dilinin zorunlu okutulmasına, Türk dillerinin yazılarının ise Kiril alfabesine çevrilmesine karar verilmiştir (Öner 2014 :18). Verilen bu kararlar, Türkiye ile olan dış ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur.

Sovyet dil bilimcileri ağırlıklı olarak eski Türk metinlerinin üzerinde çalışmalarını yürütmüştür. Bu dönemde M. Samoyloviç, N. Dmitriyev, S. Mayzel, M. Mihaylov, E. Sevortyan, E. Piekarski, N. Aşmarin, V. Egorov, M. Şiraliyev, E. Tenişev gibi Türkolojinin önde gelen dil bilimcileri Türk lehçeleri, Türk dilinin fonetiği, karşılaştırmalı grameri, ağızları ve sözlük alanlarında çalışmışlardır (Nasilov 2011:1177). N. Baskakov, Türk lehçeleri üzerinde çalışmış; Nogay ve Karakalpak Türkçeleri ile ilgili yayınlar yapmıştır. Onun eski ve yeni Türk dili lehçeleriyle ilgili olan “Türk Dilleri” adlı eseri, Türk dilinin bütününe ele alan derli toplu bir çalışmadır. A. Kononov, K. Yudahin, N. Katanov, N. Drenkova, V. Rassadin, K. Musayev, S. Klyaştorniy, D. Vasilyev, Đ. Batmanov, V. Nikonov, E. Murzayev, H. Hocayev, B. Çobanzade, V. Butanayev, Z. Bünyadov, İdris Meşadî- Zaman Hasanov, A. Baytursunov, V. Gordlevskiy, Yu. Hudyakov, P. İvanov gibi burada adını saydığımız ve sayamadığımız birçok Türkolog, Türk dilinin çeşitli alanları ile ilgili önemli birçok araştırmaya imza atmıştır (Nasilov 2011: 1178).

1930’larda SSCB’de Pantürkizm mücadelesinin başlamasıyla çok sayıda Türkolog tutuklanarak esir kamplarına gönderilir. Kuman asıllı Rus araştırmacı M. Acı’ya göre Ekim Devrimi’nden sonra Pantürkizm’le mücadele başlamıştır. Hükümet, Türk kültürüyle ilgi olan her şeye savaş açmış; bu kültürün insanlarını ise (Kırım Tatarlarını, Karaçayları, Balkarları, Noğayları) 1943-1944 yıllarında fiziksel olarak yok etmiştir. Öncelikle 1937 yılında Türkologları tutuklayarak esir kamplarına sürmüşler. Sovyet Doğu biliminin neredeyse tüm gözdeleleri yok edilmiştir (Acı 1994:165). Dolayısıyla bu dönem, ülkedeki gerek iç gerekse dış siyasetten dolayı gergin bir dönemdir. Rus Türkolog A. Avrutina’ya göre “1930-1940’lı yıllarda iki ülkenin ilişkileri olumsuz bir yönde ilerledi; fakat çeviri çalışması ve Rus okurların Türk edebiyatıyla tanışması hem kesilmedi hem de çok daha etkin bir şekilde sürdü.” (Avrutina 2015/16 :194). Türkiye’de Rusça edebî eserlerin ilk çevirileri, 19. yüzyılda (1824 yılında A. Griboyedov’un “Akıldan Bela” eseri Rusçadan Türkçeye çevrilmiştir.) başlasa da Rusya’da Türkçe klasik eserlerin çevirileri ancak 1920’li yıllarda başlar. Sovyet Rusyası’nda, Türkçeden Rusçaya ilk çevrilen kitapların arasında M. K. Atatürk’ün “Nutuk” adlı eseri bulunmaktadır.

20. yüzyılın başında iki tarafın da imparatorluklarının yıkılmasıyla oluşan yeni devletler, ilk defa düşman ilişkileri yerine dostça ve kardeşçe bağlarının oluşmasını sağlar. Rus toplumunda Türklere karşı olumlu süreç, 1940’lı yıllara kadar sürer. Atatürk’ün ölümünden sonra SSCB’nin dağılmasına kadar Türk-Rus ilişkileri, siyasi

nedenlerden dolayı duraklama dönemine girer. Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin dış politikasında "Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü, Türkiye'nin özellikle İngiltere ile yakınlaşması, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde girmesi, tarafların (Türkiye – Sovyetler) karşılıklı olarak konsoloslukların azaltılmasına gitmeleri gibi nedenler, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesini durdurdu." (Kemaoglu 2015:182).

"Moskova'da 1965'te yapılan Asya ve Afrika Yazarlar seminerine Türkiye'den katılım oldu. 1965'ten SSCB'nin dağılmasına kadar SSCB'yi 70'den fazla Türk yazar, Türkiye'yi ise 50'den fazla Sovyet yazar ziyaret etti. Bu nadir ziyaretlere ancak siyasi iradenin seçtiği ve müsaade ettiği yazarlar iştirak etti. Türk ve Sovyet toplumlarının doğrudan temasları olmadığı için, halklar siyasi iradece yürütülen propagandalar çerçevesinde karşı tarafı algıladılar." (Başaran 2015:117).

Sovyet Türkolojisi alanında çalışmalara devam edilir. Türkolojinin tarihini L. Gumilyov, N. Kireyev, V. Danilov, V. Kononov, İ. Çernikov, V. Miheyev, N. Ulçenko, T. Stepanova, G. Starçenkov vs.; kültürel alanını S. Arutyunov, A. Gazizova, Yu. Li, A. Şarapo, vs.; dil etkileşimini N. Dmitriyev, N. Baskakov, A. Kononov, E. Tenişev vs. birçok Sovyet Türkolog araştırmalar yaparak çalışmalarını ortaya koymuştur. Türkoloji alanında yapılan araştırmaların artmasıyla birlikte Türk-Rus dil ilişkileriyle ilgili aşağıda belirtilen şu çalışmalar ortaya çıkmıştır:

- 1) Eski Rusçadaki Türkçe Kökenli Kelimeler (S. Malov, A. Semyonov, V. Gordlevskiy, İ. Nazarov, İ. Dobrodomov vs.)
- 2) Çağdaş Rus Edebî Dilindeki Türkçe Kökenli Kelimeler (G. Ahmetzyanov, G. Aslanov, N. Dmitriyev, R. Kiyasbeyli, R. Mogilevskiy, A. Mirtov vs.)
- 3) Rus Lehçelerindeki Türkçe Kökenli Kelimeler (A. Mikurtuni, G. Aslanov, S. Kats, A. Selimov, S. Olgoviç, L. Kubanova, R. Yunaleva, L. Barannik vs.)
- 4) Diğer Slav Dillerindeki Türkçe Kökenli Kelimeler (K. Golomyants, A. Duliçenko, V. Karpov, M. Odran vs.).

Elbette ki bu çalışmaların hepsi çok yönlüdür. Ancak her alanda, henüz çözümlenmemiş çok sayıda da konu bulunmaktadır. Rusya'da Türkçe kökenli kelimeler hakkındaki araştırmaların 20. yüzyılın ortalarında tam anlamıyla başladığını söylemek mümkündür. Günümüz Rus dil biliminde "Türkçe kökenli kelimeler" konusunun hâlen çok güncel olduğu, birçok dil bilimci tarafından da ifade edilmektedir. Rus dilbilimci L. Ayupova'ya göre "Rusçada Türkçe alıntılarının oluşumu hakkındaki merak iki yüzyıl önce başlamıştır ancak günümüzde bunlar çözülmüştür, demek mümkün değildir." (Ayupova 1975 :193). Rus Türkolog N. Baskakov ise "... yabancı kökenli kelimelerin, özellikle de Türkçe kökenli kelimelerin analizi, bu tür alıntılarının ağırlığı büyük olmasına rağmen, halen açık" (Baskakov 1992:6) diyerek durumu özetlemiştir.

Rus Türkolog A. Kononov, Türkoloji alanındaki çalışmalarını ve yöntemlerini on farklı başlık altında toplamıştır:

- 1) Modern Türk dillerinin fonetiği ve grameri;
- 2) Sözlük bilimi ve sözcük bilimi;

- 3) Diyalektografi ve diyalektoloji;
- 4) Türk ulusal dillerinin oluşum tarihi;
- 5) Türk yazılı anıtlarının incelenmesi ve yayınlanması;
- 6) Bireysel Türk dillerinin tarihsel fonetiği, dil bilgisi, karşılaştırmalı- tarihsel fonetik ve Türk dilleri gruplarının dil bilgisi;
- 7) "Altay teorisi" ve Türk dil bilimi;
- 8) Türk dilindeki el yazmalarının tanımı;
- 9) Rusya'da Türkolojinin tarihi;
- 10) Rus Türkolojisi bibliyografyası (Nasilov 2011 :1176).

SSCB'nin yıkılmasından sonra kurulan ve bağımsızlığını ilan eden Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki Türk-Rus ilişkilerinin beşinci dönemi, 1991 yılında başlar. 1990'lı yıllarda Türkiye, siyasi ve ekonomik alanda yeni oluşan Rusya Federasyonu'na ilk destek veren ülkelerden biri olur. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler başlar; ticaret, turizm, enerji, bilim, kültür, terörle mücadele vb. alanlarda anlaşmalar yapılarak bu ilişkiler günümüze kadar devam eder. Uzun bir duraklama döneminden sonra Türkiye ve Rusya arasında yakınlaşma süreci yeniden başlamıştır. Bu zamana kadar SSCB döneminde geçerli olan yurt dışı yasağının kalkmasıyla Türkiye'ye seyahatler artar. A. Başaran'ın ifade ettiği gibi, "1918-1920 yıllarında mülteci statüsünde Beyaz Rusların gelişi, Türkler ile Ruslar arasında yüz yüze kültürel alışverişi başlatmışken bir sonraki yüz yüze kültürel alışveriş yaklaşık 70 yıl sonra Gorbaçov'un son yıllarında ve Yeltsin döneminde turist statüsüyle gelen milyonlarca Rus ile Türk arasında yaşandı." (Başaran 2015: 133). Bu sosyal ilişkiler, iki milletin birbirini her alanda daha iyi tanınmasına fırsat vermiş olur.

2007 yılında Rusya Federasyonu tarafından "Rus dilini ve kültürel mirasını yayan, ülkelerin ve halkların birbirlerine yaklaşmasını sağlayan" itibarlı "Puşkin Ödülü"; Türkiye'den Tarihçi İlber Ortaylı'ya, edebiyatçı Atalol Behramoğlu'na ve gazeteci Hakan Aksay'a verilir. Türk insanına, kültürüne, edebiyatına karşı duyulan ilgi; Rus televizyonlarında yayımlanan Reşat Nuri Güntekin'in romanından uyarlanarak filmleştirilen 'Çalığışu' ile iyice artar. Rus Türkolog S. Uturgauri'ye göre "Reşat Nuri Güntekin'in romanı, Türk edebiyatına ilgi ve güven uyandırdı. Türk edebiyatı popüler oldu, okunmaya başlandı ve edebiyat kanalıyla yeni Türkiye'nin öğrenilmesi süreci başladı." (Uturgauri 2003 :106).

2008 yılı, Rusya'da "Türk Kültür Yılı"; Türkiye'de de "Rus Kültür Yılı" olarak ilan edilir. Bu süreç içinde çok sayıda kültürel program gerçekleştirilir: Rusya'da ünlü Türk şarkıcıların konserleri, Türk orkestralarının turneleri, Moskova Film Festivali'nde 58 Türk filminin gösterimi, Türk ressamların sergileri vb. Bu etkinlikler, 2008'in Aralık ayına kadar sürer. Bu süre zarfında Türkiye'de çoğu devlet ve vakıf üniversitelerinde Rus Dili ve Edebiyatı bölümleri açılır, devlet ve vakıf okullarında ise yabancı dil olarak Rusça öğretilmeye başlanır.

2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Türk Yazar Orhan Pamuk'un eserleri, Türkçeden Rusçaya çevrilir. Bu çeviriler, Rus okurlara Türkiye ve Türk

kültürüne farklı bir bakış açısı kazandırır. Rusya, Çağdaş Türk Edebiyatı'nı yakından daha yeni tanımaya başlar. O. Atay, Z. Livaneli, A. Ümit, P. Kür, E. Şafak, M. Kaçan gibi Türk yazarların bazı eserleri, Rusçaya çevrilir. Böylelikle son yirmi otuz yılda iki devlet arasındaki tarihî, siyasî, ticarî, toplumsal, sosyal ve kültürel bağlar daha da gelişir ve birlikte birçok büyük proje imza atarlar.

2017 yılının Rusya'da "Türk Kültür Yılı" olarak ilan edilmesi neticesinde 2018 yılında Moskova'da "Yunus Emre Türk Enstitüsü"nün resmî açılışı yapılır. Son olarak Rusya'da gösterime giren Türk filmleri ve dizileri ile hem Osmanlı kültürüne hem de Türk diline karşı büyük bir ilgi uyandırılır.

20. yüzyılın başlarında iki tarafın da imparatorluklarının yıkılmasıyla kurulan yeni devletlerinin sayesinde iki devlet arasında düşmanca ilişkiler yerine ilk defa dostça ve kardeşçe ilişkiler kurulur. Rus toplumunda Türklere karşı olumlu süreç, 1940'lı yıllara kadar sürer. Atatürk'ün ölümünden sonra SSCB'nin dağılmasına kadar Türk-Rus ilişkileri, siyasi nedenlerden dolayı duraklama dönemine girer. 1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla oluşan Rusya Federasyonu, tıpkı 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi Türkiye ile pek çok alanda iş birliğini yapar.

Bugün Rusya'da Türkolojiye gereken değer verilmekte ve bu yönde yapılan çalışmalar hâlâ devam etmektedir. Tüm Türk dilleri arasında Türkiye Türkçesinin özel bir yeri bulunmaktadır. Ülkede akademik Türkçe eğitimi veren kurslar, merkezler ve araştırma enstitülerinin sayısı giderek artar. Sadece Moskova, St. Petersburg ve Kazan üniversitelerinde değil; Novosibirsk, Yakutsk, Nalçik vb. gibi şehirlerde de donanımlı Türkoloji bölümleri bulunmaktadır. Türk dillerinin ve lehçelerinin fonetik sistemlerinin karşılaştırılması, sözlüklerinin derlenmesi, Türk dillerinin tarihsel gramerinin karşılaştırılması, Türk dillerinin morfolojisi vb. konular, çağdaş Türkolojinin başlıca çalışma alanlarındandır.

Sonuç

Rusya'daki Türkoloji araştırmalarının gelişimine, uzun bir geçmişe sahip olan Türk ve Rus halkları arasındaki kültürel bağların hizmet ettiği gayet açıktır. Rusya'da Türkoloji'nin tarihi gelişiminde; Türk ve Rus halklarının yüzyıllar boyunca göstermiş oldukları önemli benzerlikleri, inişli çıkışlı Türk-Rus ilişkileri, siyasi etkileşimdeki tutarsızlıkları, kültürel ilişkilerinde göstermiş oldukları karşılıklı kalıcı ve tutarlı etkileşimleri rol oynamıştır. Rusya'da yapılan Türkoloji çalışmaları dün olduğu gibi bugün de hem çok yönlü gelişmiş hem de farklı boyutlarda yapılan araştırmalarla bu alanda dünyaya öncü olmuştur. Türk ve Rus toplulukları, tarih boyunca birbirlerine karşı maddi ve manevi katkılar sağlayarak komşuluk ilişkilerini üst seviyeye taşımayı başarmıştır. Bunların en belirgin sebebi aynı coğrafyada bulunmaları hem Batı hem de Doğu kültürlerinden etkilenmeleridir.

Türkiye ve Rusya arasındaki güven ilişkilerinin sağlamlaştırılması için en büyük araç, kültürdür. İki halk arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi, Rusya'da Türkoloji araştırmaların oluşmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Sovyet ve Rus Türkologlarının çalışmaları hem Türkoloji hem de Şarkiyatçılık araştırmalarında ciddi katkıları sağlamıştır. Rus Türkolojisi 18. yüzyıldan günümüze kadar dikkat bir biçimde Türk dünyasının ön saflarında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Acı, Murad. 1994. *Polın Polovetskogo Poly*. Moskva: Pik-Kontekst.
- Avrutina, Apollinaria. 2015/16. Sovyet Rus Edebiyatı Sürecinde Atatürk İmgesi. *Gazi Türkiyat*, 187-194.
- Ayupova, Larisa. 1975. İz İstorii İzuçeniya Turkskih Zaimstvovaniy v Russkom Yazıke. *Voprosı Başkirskogo Yazıkoznaniya*, 191-207.
- Bartold, Wilhelm. 1925. *İstoriya izuçeniya Vostoka v Yevrope i Rossii*. Leningrad.
- Baskakov, Nikolay. 1969. *Vvedeniye v İzuçeniye Tyurkskih Yazıkov*. Moskova: Vısşaya Şkola.
- Baskakov, Nikolay. 1992. *Ruskiye Familii Tyurkskogo Proishojdeniya*. Bakı: Yazıçı, 1992.
- Başaran, Ali. 2015. Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği. *Avrasya Etüdl*, 101 -142.
- Buran, Ahmet. 2009. Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages*, 430- 444.
- Hosking, Geoffrey. 2015. *Rusya ve Ruslar. Erken Dönemden 21.yüzyıla*. İstanbul: İletişimYayınları.
- İnalcık, Halil. 1999. Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700. *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl Sempozyumu*, (s. 25.). Ankara.
- İnanır, Emine. 2020. Kültürel Bir Aktarım Olarak Rus Sineması. *International Journal of Social Sciences TOBİDER*, 2 fall, s. 1-12.
- Karaağaç, Günay. 2004. *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi. V.Lefkoşa Edebiyat Buluşması*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, Günay. 2008. *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karaoğan, Umut C. 2011. İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu. *Bilig Dergisi*, 135-157.
- Karimullina, Guzel. 2007. XVIII-XX.yy.Rus Lingvografide Türk Dil Unsurları. Kazan, Rusya Federasyonu.
- Kemaoğlu, İlyas. 2015. *Rusların Gözüyle Türkler*. İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Kolesnikov, Alexandr. 2010. *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri: Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı (Çev. İ.Kamalov)*. Ankara : Atatürk Araştırma Merkezi.
- Komandorova, Natalia. 2009. *Русский Стамбул*. Moskva: Veçe.
- Kurat, Yuluğ Tekin. 1999. 1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi. *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl Sempozyumu*, (s. 139-145). Ankara.
- Logunova, Galina. 2014. *Rus i Zolotaya Orda:Problema Vzaimovliyaniya*. İrkutsk: İzdatelstvo İGU .

Nasilov, Dmitriy. 2011. Rossiyskaya Türkologiya Naşih Dney: K Smene Nauçnih Paradigm. *İCANAS38* (s. 1173-1183). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İlber. 1999. XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri. *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl Sempozyumu*, (s. 124-134). Ankara.

Ostapçuk, Victor. 1999. 1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeler. *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl Sempozyumu*, (s. 99-110.). Ankara.

Öner, Mustafa. 2014. Türk Dünyası ve Türkoloji. "Selefler ve Helefler" I. *Beynelhalg Sempozyumu* (s. 17-20). Bakı: Azerbaycan Milli Elmiler Akademiyası.

Özcan, Altay Tayfun. 2017. *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.

Potskhveriya, Boris. 1999. 1920 ve 1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri. *Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl Sempozyumu*, (s. 189-195.). Ankara.

Roux, Jean Poul. 2004. *Türklerin Tarihi - Pasifikten Akdenize 2000 yıl*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sumner, Benedict H. 2016. *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Tektaş, Nazım. 2007. *Tanrının Askerleri 3. Karluklar-Kara Hanlılar-Oğuzlar-Sabarlar-Avarlar-Hazarlar-Bulgarlar-Macarlar-Peçenekler-Kıpçaklar (Kumanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Valişevskiy, Kazimir. 1993. *İvan Groznyi. İstoriçeskıy Oçerk*. Moskva: İzdatelstvo Kvadrat.

Zimin, Aleksandr. 1972. *Rossiya na Poroge Novogo Vremeni (Oçerki Politiçeskoy İstorii Rossii Pervoy Treti XVI v.)*. Moskva.